

Ana Torlak

**povjesničarka umjetnosti,
asistentica na Odsjeku za povijest
umjetnosti Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Splitu**

**Povijesnoumjetnička
topografija antičke Salone**

**doktorska disertacija
mentorica: dr. sc. Jasna Jeličić-Radonić,
red. prof.**

**Disertacija je obranjena 30. lipnja 2015.
na Filozofskom fakultetu Sveučilišta
u Zagrebu, pred povjerenstvom:
dr. sc. Dino Milinović, izv. prof.
dr. sc. Marko Špičić, izv. prof.
dr. sc. Jadranka Neralić, znan. savj.**

SAŽETAK

Colonia Martia Iulia Salona, glavni grad provincije Dalmacije, razvila se u središtu istočnog Jadrana, na sjecištu važnih kopnenih i morskih putova. U pisanim izvorima spominje se krajem II. st. pr. Kr. u kontekstu rimskih ratovanja protiv Delmata. Iako je nedvojbeno utvrđeno postojanje Salone na razmeđu II. i I. st. pr. Kr., još uvijek nije poznat smještaj ranog naselja. Tijekom kasnog republikanskog razdoblja u gradu se formirao konvent rimskih građana. Nakon završetka građanskog rata sredinom I. st. pr. Kr., Salona je uzdignuta na rang kolonije. Za vrijeme Augusta postala je sjedište carskog namjesnika i upravitelja novoosnovane rimske provincije Dalmacije. Kroz naredna dva stoljeća grad se znatno povećao prema istoku i zapadu. Ti novi gradski prostori, prvotni suburbiji, obuhvaćeni su krajem II. stoljeća novim bedemima. U rimskom carskom razdoblju Salona se razvija kao upravni i kulturni centar provincije te prerasta u antičku metropolu. Vrhunac je dosegla za Dioklecijanove vladavine kada je car podigao velebnu rezidenciju u neposrednoj blizini i obnovio grad, odakle je i dalje sudjelovao u upravljanju

Carstvom. Carska palača pružala je i kasnije utočište mnogim istaknutim ličnostima. Sve je to je doprinijelo značaju Salone i u kasnoj antici, osobito nakon što je kršćanstvo proglašeno državnom religijom te je postala metropolija u kojoj su izgrađeni brojni crkveni kompleksi te su održavani crkveni koncili. Sredinom VII. stoljeća, pod pritiskom barbarskih naleta, dolazi do propasti grada.

Takav višestoljetni razvoj Salone prouzročio je kompleksnu stratigrafsku sliku. Tijekom vremena znatan dio urušenih spomenika i nemali broj lokaliteta je uništen, a njihovi ostaci često su služili kao izvor građevinskog materijala i nepresušno vrelo antikvarima u potrazi za antičkom građom. Time je znatno osiromašena salonitanska baština, posebice do osnutka Arheološkog muzeja i uspostave institucionalne uprave zaštite lokaliteta. Toj razasutoj građi svakako treba pridodati i spomenike o kojima je jedini trag ostao zabilježen u raznovrsnim povijesnim vrelima. Naime, podatke o pojedinim salonitanskim spomenicima koji su stoljećima raznošeni moguće je djelomično sakupiti iz raznorodnih vrela, što se prvi put donosi na jednom mjestu u ovoj radnji. Ta se grada čuva u arhivskim institucijama u Splitu, Zadru, Dubrovniku, Zagrebu i Beču.

Iako je o salonitanskim spomenicima napisano mnogo u različitim domaćim i stranim studijama, mnogi podaci o istraživanim lokalitetima ili slučajnim nalazima s vremenom su zametnuti, zaboravljeni ili zagubljeni. Disperzija i neobjedinjenost dokumentacije, uz izostanak podataka o kontekstu nalaza, pružaju neadekvatnu sliku o salonitanskoj baštini. Ova interdisciplinarna sintezna studija utemeljena je na prikupljanju i obradi dokumentacije s osobitim naglaskom na neobjavljenoj i zagubljenoj građi. U obzir su uzeti povijesno-literarni izvori, epigrafski spomenici, arheološki nalazi te kartografski i likovni prikazi Salone kroz stoljeća. Izučavanjem tih izvora i arhivskih dokumenata, ekstrahirani su podaci o razrušenim lokalitetima i zagubljenim salonitanskim spomenicima koji su nestali tijekom stoljeća. Tako se po prvi put donose podaci o do sada nepoznatim

salonitanskim zbirkama (poput zbirke Jablana Grubića Harambaše), spomenicima (npr. mramorni torzo cara ili reljef trojne Hekate u *Kunsthistorisches Museum* u Beču), lokalitetima (terme unutar *Urbs occidentalis*). Uz to obrađuju se i prva službena iskopavanja u Saloni u prvoj polovici XIX. stoljeća, s osobitim naglaskom na neobjavljena istraživanja prvog ravnatelja Arheološkog muzeja u Splitu Carla Lanze (1781. –1834.). Tek je djelomično objavio tijek iskapanja i dio nalaza tridesetak godina kasnije Francesco Lanza prema službenim izvještajima svojeg oca. Ovdje se donosi pregled objavljenih Lanzinih istraživanja nadopunjenih arhivskim podacima sakupljenima iz različitih fondova, što pruža uvid u prva istraživanja Arheološkog muzeja.

U posljednjem dijelu ove radnje iznesen je pregled salonitanskih antičkih lokaliteta nadopunjen podacima iz prethodno obrađene građe. Povezivanjem različitih vrela sa suvremenim spoznajama o pojedinim arheološkim lokalitetima upotpunjeno je poznavanje povijesnoumjetničke topografske slike antičkog razdoblja Salone i to od početka konsolidacije rimske vlasti na salonitanskom prostoru do vremena cara Dioklecijana, dakle od kraja II. stoljeća pr. Kr. do IV. stoljeća n. Kr. x